

levîhanesi, Selmîye Kışlası ve Kabataş Rıhtımı kitâbeleri taşâ mahkûk yazıları arasında sayılabilir. Kendisinden ta'lik meşkedenler arasında Çarşambalı Ârif Bey ve Sâmî Efendi başta gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, III, 572; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 546; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, nr. 39.

M. UĞUR DERMAN

ALİ HAYDAR EFENDİ, Büyük

(1837-1903)

Son dönem

Osmanlı hukukçularından.

Haydar Molla veya Büyük Haydar Efendi diye bilinir. Çağdaşı ve *Mecelle* şârihi Ali Haydar Efendi'yle karıştırılmaması için yaşça büyük olmasından dolayı bu isimle anılmış olmalıdır. Annesi, Şeyh Nasûhî Efendi soyundan geldiğinden Nasûhîzâde diye de bilinmektedir.

İstanbul'da doğdu. Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi kâtiplerinden Mehmed Nûman Efendi'nin oğludur. Sıbyan mektebinde okudu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi; Dârülmâârif ve Muallimhâne-i Nûvâb'ı bitirdi. Fâtih Camii'nde Rusçuklu Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Onun ölümü üzerine Hâfız Şâkir Efendi ve Tikveşli Yûsuf Efendi'den okuyarak icâzet aldı. Şeyh Galib Efendi'den usûl-i fıkıh tahsil etti. Bu arada muhtelif hocalardan da coğrafya, cebir, geometri, hikmet-i tabîyye, kimya ve nazârî teşrih dersleri okudu.

1274'te (1857-58) Muallimhâne-i Nûvâb'ın müdür muavinliğine, 1280'de de (1863-64) fıkıh ve ferâiz hocalığına tayin edildi. Daha sonra Bosna ve yöresi adliye müfettişliğinde, Bosna, Tuna ve İzmir kadılıklarında ve Dîvân-ı Temyiz başkanlığında bulundu. Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliği ve 1878'de ikinci defa İzmir kadılığı yaptı. 1880'de vakıfların idare ve islahı memurluğuyla Doğu Rumeli'ye gönderildi. 1299'da (1881-82) Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi üyeliğine, Hukuk Mektebi *Mecelle* muallimliğine ve *Mecelle* Cemiyeti âzâlığına tayin edildi ve cemiyetin son zamanlarındaki toplantılarına iştirak etti (bk. İbnülemin, s. 587; Ebû'l-Ulâ Mardin, s. 9). 24 Kasım 1884'te Meclis-i Kebîr-i Maârif başkanlığına getirildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Temmuz 1886'da kendisine Anadolu kazaskerliği pâyesı verildi. Bu

vazifesine ilâve olarak 1890 yılında Doğu Rumeli İslâm cemaatleri nâzırlığı da uhdesine verilen Ali Haydar Efendi 27 Kasım 1903'te vefat etti ve Nasûhî Efendi Türbesi hazîresine defnedildi.

Ali Haydar Efendi edip, şair ve fakih-tir. Bir divan teşkil edecek kadar şiirleri varsa da asıl şöhreti fıkıh ve özellikle usûl-i fıkıh alanındadır. Hukuk Mektebi'nde vermiş olduğu usûl-i fıkıh derslerinin bir bölümü ilk defa 1307'de taşbaskı olarak neşredilmiştir. Daha sonra yine burada vermiş olduğu dersler talebesi Hacı Âdil Bey tarafından tesbit edilmiş ve 1326'da *Sırat-ı Müstakîm* mecmuasının ilâvesi olarak neşredilmiştir. 558 sayfa olan eser, sahasında Türkçe yazılan ilk eserlerden biri olması bakımından önemlidir. Kitap daha sonra yeni harflerle de basılmıştır (*Usûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1966). Bundan başka Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da bulunan müslümanların mezhepleriyle ilgili bir risâlesi ile yine Doğu Rumeli ve Bulgaristan'daki müslümanların vakıfları, müftüleri ve cemaat meclisleri hakkında kaleme aldığı bir tâlimatnâme de neşredilmiştir. Talebelerinin elinde ders notları şeklinde bir *Mecelle* şerhinin de mevcut olduğu *Osmanlı Müellifleri*'nde belirtilmektedir (I, 389).

BİBLİYOGRAFYA :

Hacı Âdil Bey, *Usûl-i Fıkıh Dersleri ve Ali Haydar Efendi*, İstanbul 1326; *Osmanlı Müellifleri*, I, 388-389; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Medent Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 9; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 35; Bilmen, *Kamus*, I, 349; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 303-305; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 586-587; Yaşar Karayalçın — Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Bibliyografyası (Türk Harflerinin Kabûlüne Kadar Yayınlanmış Kitap ve Makaleler 1728-1929)*, Ankara 1972, s. 35; "Ali Haydar Efendi", *TA*, II, 87.

M. AKİF AYDIN

ALİ HAYDAR EFENDİ, Küçük

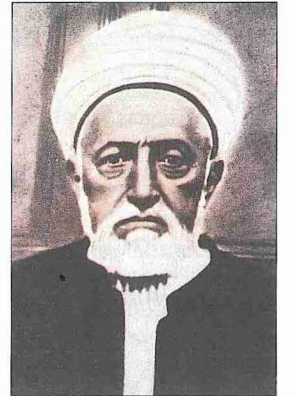
(1853-1935)

Son devir Osmanlı hukukçusu
ve *Mecelle* şârihi.

Haydar Molla veya çağdaşı *Usûl-i Fıkıh* müellifi Haydar Efendi'den (Büyük) yaşça küçük olduğu için Küçük Haydar Efendi diye de anılmaktadır. Soyadı kanunundan sonra Arsebük soyadını almıştır. 15 Receb 1269'da (24 Nisan 1853)

Batum'da doğdu. Babası Dardağanzâde Mehmed Emin Efendi, dedesi Osman Efendi, onun babası Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine yeniçeri ağası olan Çineli Ahmed Ağa'dır. İlmîyeden olan babası uzun yıllar İstanbul'da müderrislik yapmış, ilk kanûn-ı esâsiyi hazırlayan heyette yer almış, Mekke kadılığı ve İzmir nâibliği ile Anadolu kazaskerliğinde bulunmuştur.

Ali Haydar Efendi ilk tahsilini Batum'da yaptı; daha sonra İstanbul'a giderek hünkâr imamı Hâfız Reşid Efendi'den ders okudu ve ondan icâzet aldı. Ardından Medresetü'l-kudât'ı bitirdi (1877). İlk adlî vazifesi Burdur kadılığıdır (1880); Uşak (1883) ve Denizli (1883) kadılıklarında bulundu. Daha sonra İstanbul İstinaf Mahkemesi üyeliğine getirildi (1884). Bu vazifede iken Hukuk Mektebi'nde *Mecelle* ve usûl-i muhâkemât-ı hukûkiyye derslerini okutmaya başladı. Ardından sırasıyla İstanbul Bidâyet Mahkemesi ikinci Hukuk Dairesi başkanlığı (1894), Bidâyet Mahkemesi ikinci Hukuk Dairesi başkanlığı (1899), Temyiz Mahkemesi üyeliği (1900), aynı mahkemenin hukuk dairesi üyeliği, sonra başkanlığı ve Temyiz Mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulundu. 1914'te fetva eminliğine getirildi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden hemen sonra 14 Kasım 1914'te ilân edilen cihâd-ı ekberle ilgili fetvayı, fetva emini sıfatıyla Fâtih Camii'nde okuyan Ali Haydar Efendi, aynı zamanda 23 Kasım 1914 tarihli cihad beyannâmesinde imzası bulunan yirmi dokuz kişi arasında da yer almıştır. 1916'da Rumeli kazaskerliği pâyesini elde etti ve aynı yıl emekliye ayrıldı. Tevfik Paşa'nın ikinci sadâretinde kısa bir süre adliye nâzırlığı yaptı (11 Kasım 1918 - 21 Ocak 1919). Bu görevde iken Medine'yi teslim et-

Küçük
Ali Haydar
Efendi

meye yanaşmayan Fahreddin Paşa'ya padişahın teslim konusundaki iradesini götürdü. Adliye nâzırlığından ayrıldıktan sonra hayatının geri kalan kısmını evinde kitap telifiyle geçiren Haydar Efendi 14 Eylül 1935 tarihinde İstanbul'da öldü.

Ali Haydar Efendi iki defa evlenmiş, bu evliliklerden dördü erkek üçü kız yedi çocuğu olmuştur. Oğullarından ikisi kendisi gibi hukukçuluğu seçmiş olup bunlardan biri, Ankara Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmış olan Ahmet Esat Arsebük'tür.

Ali Haydar Efendi'nin hâkimlik hayatının yanı sıra uzun bir öğretim hayatı da olmuş, on iki yıl Mülkiye Mektebi'nde, beş yıl Medresetü'l-kudât'ta ve otuz yıl da Hukuk Mektebi'nde *Mecelle*, ahkâm-ı evkaf ve kavânin dersleri okutmuştur. Bu arada, başta *Mecelle* şerhi olmak üzere birçok kitap ve makale kaleme alarak verimli bir telif hayatı geçirmiştir. Fetva eminliği sırasında şeyhülislâm Hayri Efendi, *Mecelle Cemiyeti*'ni ihya etmek istemiş, bu mümkün olmayınca şeyhülislâmlıkta bir hey'et-i iftâiyye ve bunun içerisinde de bir te'lîf-i mesâil şubesi kurmuştu. Bu şubenin görevi dört mezhepten de faydalanarak muteber fıkıh kitapları ve fetva mecmuaları hazırlamaktı. Ali Haydar Efendi bu heyette yer almış ve hazırlanıp yayımlanan tek eser olan *Kitâbü'n-Nafakât*'i kaleme almıştır. XX. yüzyılın başlarında aile hukuku alanında çıkarılan iki irâde-i seniyye de onun fetva eminliği dönemine rastlar. İradelerin hukuki gerekçeleri Haydar Efendi'nin de içinde bulunduğu hey'et-i te'lîfiyye tarafından hazırlanmıştır.

Eserleri. Bugün İslâm hukukunun ve hukuk tarihinin hâlâ güvenilir kaynaklarından olan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Dürerü'l-hükkâm* şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Ali Haydar Efendi'nin en önemli eseridir. İlk defa on altı cüz (İstanbul 1310-1316), daha sonra da dört cilt (İstanbul 1330) halinde iki defa yayımlanmıştır. Eser müellifi tarafından Arapça'ya tercüme edilmeye başlanmışsa da tamamlanamamıştır. Tam tercümesini Fehmî el-Hüseynî yapmıştır. Bu tercüme 1925-1936 yılları arasında Hayfa, Gazze ve Kahire'de yayımlanmıştır. 2. *Mirkâtü'l-Mecelle*. *Mecelle*'nin on birinci kitabından on altıncı kitabına kadar olan kısmının şerhidir (İstanbul 1298-1299). 3. *Şerh-i Cedîd li-kânûni'l-arâzî* (İstanbul 1311, 1319, 1321). 4. *Tertîbü's-sunûf fi ahkâmî'l-vukûf* (İstanbul

1337 r./1340). 5. *Tavzihu'l-müşkilât fi ahkâmî'l-intikâlât* (İstanbul 1329, 1339). 6. *Teshîlü'l-ferâiz* (İstanbul 1322).

BİBLİYOGRAFYA:

Şer'iyye Sicilleri, Ulemâ Sicil Defteri, IV, 208; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukcuları*, İstanbul 1958, s. 371-372; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 419-420; Özege, *Katalog*, I, 22, 310-311; III, 1167; IV, 1645, 1772, 1831, 1836; Yaşar Karayalçın — Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Bibliyografyası (Türk Hâflerinin Kabulüne Kadar Yayımlanmış Kitap ve Makaleler 1728-1929)*, Ankara 1972; Naci Kâşif Kıcıman, *Medine Müdâfaası yahud Hicaz Bîzden Nasıl Aynıldı?*, İstanbul 1976, s. 478; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul 1980-81, I, 261-262; Bilmen, *Kamus*, I, 3-4; maddenin yazımında Ali Haydar Efendi'nin kızı Vedia Karabey'in verdiği bilgilerden de istifade edilmiştir.

M. AKİF AYDIN

ALİ HEMEDÂNİ

(bk. SEYYİD ALİ HEMEDÂNİ).

ALİ HEREVİ, Mîr

(میر علی هروی)

(ö. 951/1544)

İran'da yaşamış Türk asıllı
nesta'lik hattatı ve şair.

Herat'ın tanınmış Hüseyinî seyyidlerinden bir aileye mensuptur. 881'de (1476) burada doğdu. Genellikle Meşhed'de yaşadığı için yanlışlıkla Meşhedî olarak da anılmıştır. Müellifi meçhul *Reyhân-ı Nesta'lik* adlı eserle 'timâdüssaltana'-nın *Maîla'u's-şems* adlı eserinde hattatın Câm kasabasından olduğunu belirten bilgiler ise gerçeğe uymamaktadır.

Ali Herevî gençliğinde Herat'ta devrin geçerli ilimlerini öğrendikten sonra hat sanatına ilgi duyarak Meşhed'de Zeynüddin Mahmûd adlı bir hattattan nesta'lik yazıyı meşketti. Daha sonra bazan Herat'ta, bazan Meşhed'de yaşayan hattatın gençlik yılları hakkında kesin ve yeterli bilgi yoktur. Hattat Sultan Ali Meşhedî'nin *Kavâ'id-i Huṭûṭ*'u ile *Reyhân-ı Nesta'lik* adlı eserler onun gençliğinde Herat hâkiminin yanında Divân-ı İnşâ'da hükümleri yazma işleriyle meşgul olduğunu bildirmektedir. Bir süre sonra Timurlu Hükümdarı Hüseyin Mirza Baykara'nın hizmetine giren hattat bu devredeki yazılarında Sultânî ve Kâtibü's-sultânî unvanlarını kullanmaya başladı. Şah İsmâil'in 1513'te Herat'ı alması üzerine önce Kerimüddin Habîbullah Sâvecî'nin, ardından da Horasan Valisi

Sâm Mirza'nın himayesine girdi. Mâverâünnehir'de saltanat süren Sünnî Şeybânîler 1529'da Herat'ı ele geçirince, hükümdar Ubeyd Han tarafından bazı ileri gelenler ve sanatkarlarla birlikte Ali Herevî de Şeybânîler'in merkezi Buhara'ya götürüldü; orada Ubeyd Han'ın oğlu Abdülaziz Han'a hat hocası tayin edildi ve onun meşkhanesinde çalıştı.

Buhara'ya zorla götürülen bu derviş yaratılışlı hattat, burada kaldığı on altı yıl içinde hocalık, kâtiplik, hattatlık yaptı ve şiirle meşgul oldu. Gördüğü iltifatlara rağmen daima evini, vatanını, orada bıraktığı yakınlarının hasretini çekti ve bu gurbet yıllarında yazdığı şiirlerinde bunları terennüm etti. Bu yıllardaki halini anlatan kendi eliyle yazdığı 944 (1537) tarihli dört beyitlik meşhur bir kıtası, bugün Tahran'da Kitâbhâne-i Saltanatî'deki *Murakka'î-i Gülşen*'de yer almaktadır. Hattat şair bu kıtasında yazısının güzelliğinden dolayı başının derde girdiğini anlatmaktadır. Bu nüshanın son beytinde bulunan "mecnûn" sözünün bazı kimseler tarafından hattatın mahlası olarak anlaşıldığını bildiren Mehdî Beyânî, *Ahṡâl ü Âşâr-ı Hoşnûvîsân* adlı eserinde (II, 496) bu görüşü reddetmekte ve bu sözün şairin vasfını ifade eden bir sıfat olduğunu ileri sürmektedir.

Ali Herevî'nin memleketine dönmek için Şeybânî hükümdarına yazdığı bir ir-

Ali Herevî'nin nesta'lik mâil kıtası

(Şah Mahmud Nisâbürrî Murakkaatı, İÜ Ktp., FY, nr. 1426)

